

Використані джерела інформації:

1. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом / А.Пересада - К.: Лібра, 2002. - 472 с.
2. Федоренко В.Г., Гойко А.Ф. Інвестознавство: Підручник / За наук. ред. В.Г.Федоренка. - К.: МАУП, 2000. - 408 с.
3. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність: Навч. посіб. / Т.В.Майорова - К.: ЦУЛ, 2003.-376с.
4. Інфраструктура інвестиційного розвитку / П.Гайдуцький, В.Баліцька, Ю.Каракай та ін. - К.: Міленіум, 2003. - 218 с.
5. Інвестиційний клімат в Україні. - К.: Нора-друк, 2002. - 246 с.
6. Мерзляк А.В.Механізми державного управління іноземними інвестиціями: регіональний аспект: Моногр./ А.В.Мерзляк– К.: Вид-во УАДУ, 2002. – 300 с.
7. Мартиненко В.Ф.Державне управління інвестиційним процесом в Україні: Монографія/ В.Ф.Мартиненко– К.: Вид-во НАДУ, 2005. – 296 с.
8. Быстрыков И.К. О национальной идее государства. Социальная политика государства: По материалам Всерос. конф.: Проблемы регулирования социальной политики государства: состояние и перспективы. Москва, 14 апр. 1997 г. - М.: Луч, 1997. - 400 с.
9. Осипов Ю.М.Экономическая цивилизация и научная экономия // Экономическая цивилизация: исторический триумф и эсхатологический кризис: Материалы междунар. науч. конф. - М., 1998. - С. 4-21.
10. Рих А.Хозяйственная этика / Пер. с нем. Е.М.Довгань. - М.: Посев, 1996. - 810 с.
11. Історія економічних учень: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2004. -130 с.

Рецензент: Бакуменко В.Д., д.держ.упр., професор.

УДК 354:061.1 ЄС

Неліпа Д. В.,

доктор політичних наук, доцент,
завідувач кафедри державного управління
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

«УРЯДУВАННЯ В МЕРЕЖІ»: ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКЕ НОУ-ХАУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Анотація. «Урядування в мережі» є невід'ємною складовою прийняття державно-управлінських рішень в країнах-членах Європейського Союзу. Осмислення його специфіки та з'ясування можливостей, що з ним пов'язані, становить неодмінну умову входження України в спільний європейський простір. Адже таке входження означає, поміж іншим, й залучення української держави до існуючої в ЄС мережевої системи урядування.

Ключові слова: державно-управлінські процеси в країнах-членах ЄС, багаторівневе управління, урядування в мережі.

Аннотация. «Управление в сети» является неотъемлемой частью принятия государственно-управленческих решений в странах-членах Европейского Союза. Осмысление его специфики и уяснение возможностей, которые с ним связаны, составляют непременное условие вхождения Украины в общее европейское

пространство. Ведь такое вхождение означает, в том числе, и приобщение украинского государства к сложившейся в Евросоюзе сетевой системе государственно-политического управления.

Ключевые слова: государственно-управленческие процессы в странах-членах ЕС, многоуровневое управление, «управление в сети».

Annotation. “Network Governance” is an integral part of the decision-making process in public administration of European Union member states. Comprehension of its peculiarities and opportunities that it brings is an indispensable pre-requisite for Ukraine in order to join united Europe. Such association means, among other things, incorporation of Ukrainian public administration into the existing system of network governance in the EU.

Keywords: governance processes in EU member states, multilevel governance, network governance.

Постановка проблеми. Проголошений нашою державою курс на «забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі» [1, Стаття 11] спонукає вітчизняних дослідників до теоретичного аналізу ЄС та осмислення проблем, що виникають під час розбудови спільного європейського простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Даною тематикою займалися І. Артемов, В. Бондаренко, Ф. Ващук, В. Воронкова, В. Горбатенко, І. Грицяк, О. Ковальова, В. Копійка, В. Посельський та ін.. Вагома частка цих проблем традиційно пов'язується із необхідністю приведення державно-управлінських процесів в країнах-членах ЄС у відповідність до тенденції формування деякого наднаціонального центру прийняття рішень, навколо якого і конституюється спільний європейський простір. Мова йде, передусім, про завдання створення такої системи прийняття рішень, яка, з одного боку, дозволяла б перетворювати існуючі розбіжності між інтересам держав-членів ЄС на джерело подальшого розвитку європейських інтеграційних процесів, а, з іншого, - приймати збалансовані стосовно цих же інтересів рішення.

За визнанням сучасних європейських вчених, вирішення цього завдання неможливе без використання міждержавного підходу до прийняття державно-управлінських рішень, а також взяття до уваги феноменів багаторівневого управління та управління в мережі. Міждержавний підхід базується на трьох засновках. А саме:

- головними акторами у політиці є раціональні, самостійні індивіди та групи, які взаємодіють між собою на основі принципів власного інтересу та уникнення ризику;

- уряди - це «підвид» вітчизняних акторів, інтереси якого відіграють роль стримуючого чинника стосовно самої ідентифікації та інтересів інших держав, що діють на міжнародній арені;

- поведінка держав, характер їх конфліктів і співробітництва відображає природу і конфігурацію державних інтересів.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до цих засновків процес європейської інтеграції є грою на двох рівнях. На рівні формування національних інтересів діють соціологічні закономірності узгодження інтересів різних політичних і соціальних груп та взаємодії держави і суспільства. Результатом цього процесу є певні цілі та переваги – так званий «попит на інтеграцію», з яким держава виходить на другий рівень гри – торг на міжурядовому рівні. Успішне просування інтересів впливових національних соціальних і політичних груп на європейському рівні посилює внутрішньополітичні позиції уряду.

В свою чергу, багаторівневе управління передбачає пряме залучення регіональних і локальних органів влади до формування і зміни союзної політики. Необхідність такого залучення диктується тим, що характерною рисою європейської політики визнається так зване багаторівневе переплетіння, тобто розподіл політичних компетенцій щодо однієї галузі політики між різними рівнями. «Якщо заради чіткішого розуміння урядування в ЄС спробувати розділити прошарки багаторівневої системи ЄС, можна, хоч як це дивно, взагалі заплутатися» [2, с. 16]. П. Норріс, наприклад, порівнює процес прийняття рішень у ЄС з лабіринтом [Див.: 3, с. 444].

При цьому мова йде не стільки про просте розділення владних повноважень на різних рівнях, скільки про факт перехрещення компетенцій багатьох рівнів уряду та взаємодії політичних акторів, які ці рівні пронизують. Посадові особи держав-членів, за всієї їх могутності, виявляються лише однією із груп, яка діє усередині європейської політичної системи. Поряд із ними діють національні групи інтересів, що вже зорієнтувалися на загальноєвропейському рівні, а також європейські корпорації та великі підприємства, що намагаються знайти вихід на ті структури, де ухвалюються відповідні рішення на загальноєвропейському рівні та на рівні країн-членів. Тим самим держава не є виключною ланкою ані між внутрішньою політикою та міжурядовим торгом у ЄС, ані між наднаціональним та міжурядовим рівнями ЄС. «Тому часто союзний інтерес є результатом співпраці та переговорів з різними національними адміністраціями протягом всього часу процедури прийняття рішень» [4, с. 25].

Багаторівневе управління дозволяє розглянути ЄС як таку «урядову систему» (С. Гоці), де влада розподілена між різними рівнями управління та поміж різних акторів. Інтереси різних держав перетинаються тут із галузевими інтересами, що вбачають в інституціях ЄС нову систему влади, на яку національні уряди й окремі міністерства чинять значний вплив. Внаслідок цього державно-управлінська система ЄС характеризується не ієрархічним чи мажоритарним процесами прийняття рішень, а домінуванням переговорної системи прийняття рішень, за якої незалежні і водночас взаємозалежні актори досягають взаємовигідного консенсусу.

Таким чином, багаторівневе управління неможливе без управління в мережі, яке відштовхується від неформальних відносин між національними та наднаціональними елітами й враховує підготовку рішень

у переговорах між представниками всіх рівнів – загальноєвропейського, національного, регіонального та локального - і груп інтересів. Управління в мережі звертає увагу на «внутрішньо-елітний процес перемовин», й виходить з того, що об'єднання інтересів має місце «як вдома, так і у Брюсселі». Смісл терміну «мережа» полягає у тому, що маси акторів, які представляють різні організації, взаємодіють між собою та діляться один з одним інформацією та ресурсами. Погодження їх інтересів передбачає, що мережі є засобами гри з позитивною сумою, тобто вони полегшують примирення, врегулювання чи досягнення компромісу між різними інтересами, яких стосується рішення в певній області політики. Управлінська мережа уявляє собою рамку для співпраці, від якого виграють всі учасники незалежно від співвідношення їх силових потенціалів. Причиною обопільного виграшу є взаємозалежність держав та інших учасників державно-управлінського процесу. З цієї точки зору ЄС та його інститути уявляють собою сукупність мереж, а ті виграші, що їх отримують учасники цих мереж, і роблять їх зацікавленими у розвитку інтеграції. Управлінські мережі допомагають долати актуальні конфлікти шляхом їх ретельного вивчення, розкладання на складові й роботу з кожним його чинником, що дозволяє вирішити конфлікт у найсприятливіший для суспільства спосіб [Див.: 2, с. 13].

Свідченням єдності та визнанням взаємної відповідності багаторівневого управління і управління в мережі можна вважати введення в наукових обіг концепту урядування (governance на відміну від management). Саме його, на думку сучасних європейських науковців, найбільш доцільно застосовувати сьогодні для аналізу особливостей державного управління в Європейському Союзі. Адже концепт урядування - це своєрідний інтегрований підхід, що дозволяє висвітлювати питання, які є вкрай важливими для розуміння як функціонування Європейського Союзу, так і його впливу на громадян, групи інтересів та країн-членів. Це, зокрема,

- питання демократії, легітимності, відповідальності та нормативного оцінювання політичного устрою;
- дослідження політичної системи ЄС в її цілісності, а не ізольований розгляд певних галузей політики чи аналіз якогось одного рівня загальноєвропейської багаторівневої системи прийняття управлінських рішень;
- інтеграційні дослідження політичної влади - партійні змагання за владу є цікавими не лише для розуміння внутрішньої політичної боротьби усередині країн-членів, а й мають суттєві політичні наслідки для всієї загальноєвропейської системи.

Під урядуванням пропонують розуміти процес свідомого політичного ціле-покладання і втручання в оформлення суспільного устрою та його складових, що постійно триває. Урядування передбачає визначення цілей та прийняття рішень щодо відповідних заходів,

обов'язкових для виконання як суспільними групами, так і окремими індивідами. «Урядування» стало головним об'єктом вивчення студій з європейської інтеграції, відображаючи зміщення інтересу від пояснення «великих торгів» та загальної динаміки інтеграції до вивчення ЄС як багаторівневої політичної системи зі специфічними рисами процесу вироблення політики» [5, с. 9].

Концепт урядування дозволяє акцентувати увагу на декількох особливостях ЄС. Перша особливість полягає в тому, що інституційну структуру ЄС творять не лише система договорів, а й неформальні правила, принципи, норми і практики, якими керуються відповідні актори в межах ЄС. Саме вони багато у чому впливають на запровадження формальних договорів та інших документів, уточнюючи та змінюючи їх.

Друга особливість стосується Європейського Союзу як «комунікативного союзу», що виникає не внаслідок «передачі компетенції», а в результаті неформальних змін у співпраці між країнами-членами ЄС та його інститутами. У Європейському Союзі країни-члени пов'язані складною системою комунікацій та спостереження один за одним - обов'язки регулярного звітування, система встановлення контрольних точок і моніторингу тощо. Ця система фактично є новою формою політичної координації країн-членів ЄС, оскільки виступає постійним нагадуванням про їх обов'язки як його членів.

«Комунікативний союз» зумовлює третю особливість ЄС - ущільнення мережі взаємозв'язків між акторами ЄС: країнами-членами, регіональними спільнотами та недержавними організаціями. Ці мережі допомагають долати актуальні конфлікти шляхом їх ретельного вивчення, розкладання на складові й роботу з кожним його чинником, що дозволяє вирішити конфлікт у найсприятливіший для суспільства спосіб.

Крім цього, за визнанням німецьких дослідників Маркуса Яхтенфукса та Беати Колер-Кох, ЄС не володіє двома найважливішими ресурсами класичної держави: легітимною монополією на застосування фізичного примусу та правом на стягнення податків [Див.: 2, с. 15]. Країну, що не хоче брати на себе певних зобов'язань чи впроваджувати певні зміни, не можуть до цього примусити ані інститути ЄС, ані інші держави-члени. Тому рішення ЄС мають бути дуже уважними щодо автономності певної країни-члена. Оскільки уважне ставлення до автономності країн-членів та їх співпраця в умовах тісного переплетення в рамках Союзу є нормативними принципами конфігурації інституційної структури ЄС, управління в ЄС набуває вигляду «урядування в мережі» [Див.: 2, с. 27] або «своєрідного врядування» [Див.: 4, с. 26]. Мережа, з одного боку, охоплює широке поле політичних питань та орієнтує країни-члени на вироблення спільного колективного рішення. А, з іншого боку, - «притримує» власні країни-члени, водночас дозволяючи останнім дбати про їх реалізацію. Тому, констатує ще один німецький дослідник Матіас Гердеген, Європейський Союз, по суті, є форумом, мета якого полягає в

об'єднанні волю і вольової діяльності його держав-членів в рамках тісних взаємних зобов'язань [6, с. 101].

Вузловими моментами європейської мережі є різноманітні агентства та комітети, які відіграють роль рушійних сил взаємодії, а також забезпечують і підтримують культуру діалогу та порозуміння. Наприклад: 1) Комітет зайнятості, який здійснює моніторинг політики держав-членів у сфері зайнятості та ринку праці, сприяє її координації та висловлює свою думку; 2) Комітет постійних представників – впливове об'єднання глав (послів) і членів постійних представництв країн ЄС у Брюсселі, яке водночас є і форумом для діалогу (між самими представниками та між ними й національними урядами їхніх країн), і органом політичного контролю (керує роботою експертних груп і наглядає за їх діяльністю). Комітет попередньо розглядає питання, чимало з яких Рада ЄС ухвалює лише формально; 3) Науково-технічний комітет Євроатому, головним завданням якого є надання порад Європейській Комісії перед засіданнями Центру об'єднаних ядерних досліджень і за стандартами для захисту робітників та громадськості від іонізуючої радіації; 4) Економічний і фінансовий комітет, який має подавати висновки на запит Ради або Комісії чи за своєю власною ініціативою, підтримувати перегляд економічної й фінансової ситуації держав-членів і Спільноти та сприяти досягненню цілей Економічного і валютного союзу; 5) Комітет митного кодексу, який наглядає за проявом у різних аспектах митного закону в процесі його впровадження; 6) Транспортний комітет, з яким Комісія може відкрито консультиватися з транспортних питань.

Попри те, що висновки перерахованих консультативних комітетів не є обов'язковими, вони мають свій вплив. Вироблені цими комітетами пропозиції впливовіші, аніж висновки Європейського парламенту, оскільки вони отримують відомості, які стосуються імовірної діяльності, що впливає на політику Спільноти.

Залежно від повноважень і партнерів або клієнтів усі існуючі сьогодні європейські агентства (всього 17) за видом діяльності ділять на чотири групи: 1) агентства, що сприяють функціонуванню внутрішнього ринку (Бюро гармонізації внутрішнього ринку, Європейське агентство з безпеки харчових продуктів, Європейське агентство з мережевої та інформаційної безпеки); 2) моніторингові центри (Європейське агентство з охорони довкілля, Європейський моніторинговий центр з расизму та ксенофобії); 3) агентства, що підтримують соціальний діалог на європейському рівні (Європейський центр розвитку професійної освіти, Європейська фундація з поліпшення умов життя та праці); 4) агентства, що реалізують у своїх галузях програми й завдання від імені Європейського Союзу (Європейська освітня фундація, Центр перекладів для органів ЄС, Європейське агентство з відбудови, Європейський консорціум політичних досліджень, Транс'європейська асоціація політичних досліджень).

При цьому, діапазон функцій і завдань, наприклад, агентств Європейського Союзу простягається від «мозкових центрів» (Європейський центр розвитку професійної освіти) до інформаційного центра з охорони здоров'я (Європейський моніторинговий центр з наркотиків і наркотичної залежності) і постачальника послуг (Центр перекладів для органів ЄС).

Переважаючого мережевого характеру урядування у Європейському Союзі європейські дослідники зазвичай пояснюють двома причинами. По-перше, на відміну від національних парламентських демократій багатоманітність точок зору та відповідних практичних позицій на європейському рівні не можна тлумачити як вираз конкуруючих інтересів. А тому у випадку ЄС вираження інтересів, постановка проблем і їх спільне вирішення не може відбуватися за зразком партійних змагань, а потребує звернення до експертного знання. Це і є першопричиною створення численних комітетів, консультативних і робочих груп у Брюсселі, які складаються із союзних і національних чиновників та приватних експертів, що співпрацюють для надання відомостей про специфічні технічні знання Європейській Комісії та для готування переговорів і законодавчих ініціатив.

По-друге, в умовах розширення Європейського Союзу залучення експертів до обговорення і визначення проблеми є неминучим, адже за появи нової проблеми і в дуже різних умовах країн-членів чітко окреслити проблему – це вже мистецтво. Тому в усіх сучасних політичних системах незалежність експертів має тенденцію перевищувати суверенність народу й суверенність парламенту. Євросоюз, визнає італієць Сандро Гоці, не становить тут винятку [Див.: 4, с. 24-27].

Отже, концепт урядування фіксує одночасність елементів міждержавної співпраці та загальноєвропейської внутрішньої політики, а тому робить розрізнення між наднаціональним та міждержавним суто аналітичним. Адже у випадку такого вирішення спільних проблем, яке є прийнятним для усіх країн-членів, на перший план виступає не стільки Європейська Комісія, скільки представники урядів держав-членів, які набагато краще можуть оцінити узгодження запропонованого вирішення із суспільними реаліями своїх країн.

Завдяки концепту урядування сучасний ЄС постає як щось проміжне між виключною компетенцією ЄС та чистим контролем з боку країн-членів. Це пояснюється домінуючою тут переговорною (мережевою) системою прийняття рішень, яка дозволяє узгоджувати автономність країн-членів із їх спільним зацікавленням у ефективному вирішенні загальних проблем. Британський політолог Марк Леонард з цього приводу вживає термін «мережева» Європа, зауважуючи, що Європейський Союз нині більше схожий на організаційну структуру «Visa», аніж на державу. «Європейський союз є «скелетною» організацією, що лишає реальну владу своїм учасникам, які здійснюють реалізацію більшості заходів ЄС, а також

контроль над його діяльністю» [7, с. 42]. Подібно до системи «Visa», Європейський Союз є децентралізованою мережею, що належить та служить державам-членам. А тому переговори в ньому займають не просто частину робочого часу – вони здійснюються цілодобово і кожного дня без виключення [7, с. 38, 39].

Як наслідок, Європейський Союз дедалі більше набуває вигляду «незалежних європейських регуляторних установ», «транснаціональних регулятивних мереж», які формулюють «загальні положення норм регулювання» і «контролюють діяльність національних органів регулювання», загалом – «мережі консультаційних і дорадчих органів, в якій народжується загальноєвропейська політика компромісу» [2, с. 52].

Ці мережі створюються для виконання специфічних технічних, наукових або адміністративних завдань та діють не як інстанції рішень, а як своєрідні «інформаційні брокери», що з'єднують між собою різні національні рівні. Останнє пояснюється тим, що «транснаціональні регулятивні мережі», по-перше, охоплюють експертів та представників національних інстанцій, які керуються або підтримують європейські позиції. По-друге, на неформальній основі, - так звана «неформальна стратегія поступок» шляхом перемовин, - розвивають спільний «передовий досвід» правил і методів політики на національному рівні. Наукова експертиза та дієві стандарти мають забезпечити довіру до цього досвіду з боку національних акторів та репутацію останнім у разі його дотримання. По-третє, - завдяки спеціалізації та професійному і стандартно орієнтованому обміну інформацією, забезпечують так зване «нежорстке керування», тобто координацію або навіть гармонізацію національних рівнів європейської політики як один з одним, так й із загальноєвропейським її рівнем, не порушуючи при цьому національних прерогатив.

Завдяки залученню до європейських «оркестрових» мереж національні представники соціалізуються, перетворюючись із «локальних» на «космополітів». Тим самим мережні утворення фактично перетворюються на інструмент європеїзації державного управління в країнах-членах ЄС. Зі свого боку, європейський рівень завдяки впровадженню напрямних дієвих ідей відкриває для себе нові законні простори усупільнення [Див.: 2, с. 288].

Висновок. Перевагу концепту урядування вбачають у тому, що він зосереджує увагу дослідника не на Європейському Союзі як деякому нормативному політичному устрої, що оформлюється на урядових конференціях та у договорах, а на ЄС як він формується «у тісних кулуарах певних кіл, так би мовити, за нашими спинами» [2, с. 29]. За визнанням європейських вчених, саме дифузна структура європейських інституцій пропонує більше простору для пристосування та інновацій, сприяючи тим самим динаміці державно-управлінських процесів у країнах-членах. Вона є тим шляхом, завдяки якому Європейський Союз досяг значних успіхів [2, с.187]. А тому, визнають дослідники, вивчення

управління в ЄС має бути спрямоване не стільки на пошук ефективних інституцій, скільки на з'ясування легітимності тієї загальноєвропейської політики компромісу, яка формується у мережі консультаційних і дорадчих органів. Легітимності існуючого в ЄС політичного порядку загалом [Див.: 2, с. 29; 4, с. 24-27; 5, с. 266].

Саме на цей аспект урядування в мережі варто звернути увагу українським науковцям з огляду на проголошену мету інтеграції України в спільний європейський простір. Адже врахування усіх тонкощів, які мають місце у вивченні державно-управлінських аспектів сучасних євроінтеграційних процесів, є важливою умовою як розуміння складності і динамічності останніх, так і участі українських науковців у європейських студіях, що присвячені осмисленню цих процесів. А, отже, - і в сучасному дискурсі європейського будівництва.

Окрім цього, концепт урядування заслуговує на увагу українських дослідників ще й тому, що він, за визнанням європейських науковців, є аналітичним інструментом, необхідним для розуміння взаємодії політики ЄС щодо країн Центральної та Східної Європи та осмислення наслідків розширення для урядування в ЄС. «Через асоціацію та підготовчі етапи процесу прийняття, а також супроводжувальне регуляторне узгодження разом із технічною та фінансовою допомогою ЄС країни-кандидати стали частиною цієї системи врядування задовго до формального членства» [5, с. 9]. Причому, визнають європейці, якщо усередині ЄС урядування є «урядуванням у мережі», то щодо країн, які приєднуються, воно демонструє багато рис «старого урядування». Як то: ієрархічність, асиметричність, вертикальний контроль, керованість з боку бюрократичних гравців, обмежена роль громадськості тощо. «...велика асиметричність зв'язків між інсайдерами та аутсайдерами надає ЄС такий рівень влади, який не заохочує відносин тет-а-тет ні між країнами-членами ЄС, ні з іншими зовнішніми гравцями» [5, с. 266].

Використані джерела інформації:

1. Закон України № 2411-VI «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>
2. Європейська інтеграція / Уклад.: М. Яхтенфукс, Б. Колер-Кох; Пер. з нім. М. Яковлева. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 294 с.
3. Норрис П. Политическое представительство и демократический дефицит/П. Норрис // Теория и практика демократии: избр. тексты. – М., 2006. – С. 443-447.
4. Гоці С. Урядування в об'єднаній Європі / Сандро Гоці; пер. з італійської. – К.: К.І.С., 2003. – 286 с.
5. Європеїзація Центральної та Східної Європи / Упорядники Ф. Шіммельфеннінг, У. Зедельмаер. – К.: Юніверс, 2010. – 288 с.
6. Гердеген М. Європейське право / Матіас Гердеген; пер. з нім. – К.: «К.І.С.», 2008. – 528 с.
7. Леонард М. XXI век – век Европы / Марк Леонард; пер. с англ. Т. Банкетовой. – М.: АСТ Москва: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 250 с.

Рецензент: Бакуменко В.Д., д.держ.упр., професор.